

Între etnografie și metafizică: structura cunoașterii în opera lui Ernest Bernea

Article history:

Received: 26.03.2026

Revised: 20.04.2026

Accepted: 25.04.2026

Available online: 03.06.2026

<https://doi.org/10.56177/eon.7.2.2026.art.1>

Adrian MARCU

Universitatea de Medicină și Farmacie

„Victor Babeș”, Timișoara

adi_umft@yahoo.com

Title: “Between Ethnography and Metaphysics: The Structure of Knowledge in the Work of Ernest Bernea”

Abstract: This article proposes a reassessment of Ernest Bernea as a thinker situated at the intersection of ethnography, rural sociology, philosophy of culture, and the study of symbolic life. Rather than treating his work as a merely descriptive account of traditional peasant culture, the study argues that Bernea’s ethnographic writings imply an epistemology of culture, in which custom, ritual, temporality, and communal life function as forms of lived knowledge. The analysis places Bernea within the Romanian interwar debate on modernization and cultural continuity, while also bringing his work into dialogue with broader theoretical frameworks associated with Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Clifford Geertz, Charles Taylor, Lucian Blaga, Mircea Eliade, Dimitrie Gusti, and Constantin Noica. The article maintains, however, that such comparisons must remain interpretive rather than genealogically absolute. Its central claim is that Bernea’s work should be read not only as ethnographic documentation but also as a reflection on how a community inhabits meaning, organizes spiritual and symbolic order, and transmits intelligibility through tradition. In this sense, Bernea emerges as an author of intellectual frontier significance, whose writings illuminate the relation between culture, understanding, and communal being in twentieth-century Romanian thought.

Keywords: Ernest Bernea; ethnography; cultural knowledge; tradition; symbolic order.

Rezumat: Acest articol propune o reevaluare a lui Ernest Bernea ca gânditor situat la intersecția dintre etnografie, sociologia rurală, filosofia culturii și studiul vieții simbolice. În loc să trateze opera sa ca pe o simplă descriere a culturii țărănești tradiționale, studiul susține că scrierile etnografice ale lui Bernea implică o epistemologie a culturii, în care obiceiurile, ritualurile, temporalitatea și viața comunitară funcționează ca forme de cunoaștere trăită. Analiza îl plasează pe Bernea în cadrul dezbaterii interbelice românești privind modernizarea și continuitatea culturală, punând totodată opera sa în dialog cu cadre teoretice mai largi asociate cu Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Clifford Geertz, Charles Taylor, Lucian Blaga, Mircea Eliade, Dimitrie Gusti și Constantin Noica. Articolul susține, totuși, că astfel de comparații trebuie să rămână interpretative, mai degrabă decât absolute din punct de vedere genealogic. Teza sa centrală este că opera lui Bernea ar trebui citită nu doar ca documentație etnografică, ci și ca o reflecție asupra modului în care o comunitate dă sens, organizează ordinea spirituală și simbolică și transmite inteligibilitatea prin tradiție. În acest sens, Bernea se conturează ca un autor de importanță intelectuală de pionierat, ale cărui scrieri pun în lumină relația dintre cultură, înțelegere și ființa comunitară în gândirea românească a secolului al XX-lea.

Cuvinte-cheie: Ernest Bernea; etnografie; cunoaștere culturală; tradiție; ordine simbolică.

O problemă de poziționare: de ce trebuie recitit Ernest Bernea

Locul lui Ernest Bernea în cultura română a secolului XX rămâne, încă, paradoxal. Deși aparține unei generații intelectuale asupra căreia s-a scris enorm, el nu a beneficiat de aceeași vizibilitate critică precum Mircea Eliade, Constantin Noica sau Lucian Blaga. Și totuși, opera lui are o valoare distinctă tocmai prin situarea ei la intersecția unor domenii care, în mod obișnuit, sunt tratate separat: sociologia rurală, etnografia, filosofia culturii, antropologia religioasă și reflecția asupra condiției comunitare. Dacă este citit doar ca sociolog al lumii țărănești, Bernea pare un autor important, dar de nișă. Dacă este citit doar ca tradiționalist, riscul este reducerea operei sale

la un episod al dezbaterilor interbelice despre autohtonism. Dacă este citit însă din perspectiva unei teorii a cunoașterii culturale, opera sa capătă o amplitudine considerabil mai mare¹.

Ipoteza prezentului articol este că etnografia lui Ernest Bernea nu reprezintă doar o metodă de înregistrare a faptelor culturale, ci o cale de acces la structurile de sens care organizează viața colectivă. Cu alte cuvinte, în scrisul său, etnografia tinde să depășească nivelul inventarierii descriptive și să devină o formă de înțelegere a lumii. Această transformare a etnografiei într-o epistemologie implicită este ceea ce justifică apropierea de autori și tradiții care, la prima vedere, par să aparțină altui registru: hermeneutica lui Hans-Georg Gadamer, fenomenologia existențială a lui Martin Heidegger, antropologia interpretativă a lui Clifford Geertz, reflecția lui Charles Taylor asupra imaginarului social, dar și meditațiile lui Lucian Blaga, Mircea Eliade și Constantin Noica asupra culturii, sensului și tradiției².

O asemenea lectură este, de altfel, cu atât mai legitimă cu cât biografia intelectuală a lui Bernea autorizează, până la un punct, o asemenea corelare. El a urmat, între 1930 și 1933, studii de specializare la Paris, unde a frecventat cursurile lui Marcel Mauss, și la Freiburg, unde a audiat cursurile lui Martin Heidegger. Această informație nu este un detaliu de decor, ci un element care explică, măcar parțial, de ce în scrisul său empiric nu rămâne niciodată pur empiric, iar analiza culturii tinde să se deschidă spre întrebări privitoare la ordine, sens și condiția umană. Nu rezultă de aici că Bernea ar fi fost un discipol sistematic al lui Heidegger sau al lui Mauss; o asemenea afirmație ar depăși ceea ce putem susține cu rigoare. Se poate spune însă, cu suficient temei, că formarea sa într-un asemenea mediu intelectual face plauzibilă o sensibilitate teoretică mai amplă decât aceea a simplului monografist.

Pentru Gadamer, în *Wahrheit und Methode* (1960), înțelegerea nu este o simplă tehnică aplicată asupra unui obiect, ci o modalitate fundamentală de apartenență la istorie și tradiție. Omul nu înțelege din afara lumii sale, ci din interiorul unui orizont deja constituit. Această idee este esențială pentru lectura lui Bernea. Lumea satului nu este, în cazul său, un obiect extern, rece, tratat printr-o metodă strict pozitivistă, ci o lume de sens care trebuie înțeleasă din interiorul modului ei propriu de articulare. Aici intervine și proximitatea cu Heidegger. În *Sein und Zeit* (1927), existența umană este descrisă ca fiindare-în-lume, ceea ce înseamnă că sensul nu este adăugat realității din afară, ci este deja prezent în felul concret în care lumea este locuită. La Bernea, comunitatea tradițională este tocmai o astfel de lume locuită³.

În același timp, lectura operei lui Bernea devine mai fertilă dacă este pusă în legătură cu Clifford Geertz. În *The Interpretation of Cultures* (1973), Geertz propune ideea că analiza culturală trebuie să fie una interpretativă, preocupată de semnificațiile pe care actorii le acordă gesturilor, ritualurilor și practicilor lor. Chiar dacă Bernea nu utilizează vocabularul geertzian, interesul său pentru modul în care oamenii își trăiesc și își înțeleg obiceiurile, spațiul, timpul și comunitatea îl situează într-o vecinătate semnificativă cu antropologia interpretativă⁴.

Pe de altă parte, trebuie evitată tentația unei anacronizări excesive. Nu este necesar și nici legitim să afirmăm că Bernea ar fi fost, în sens strict, un hermeneut, un fenomenolog sau un antropolog interpretativ în sensul consacrat ulterior de bibliografia occidentală. O asemenea afirmație ar depăși datele verificabile. Mai prudent și mai corect este să spunem că opera sa permite o lectură în această direcție și că unele dintre intuițiile lui devin mai inteligibile atunci când sunt puse în dialog cu aceste cadre teoretice. Acesta este sensul propriu al prezentului demers⁵.

¹ Pentru profilul intelectual general al lui Ernest Bernea, vezi Ernest Bernea, *Timpul la țaranul român. Contribuție la problema timpului în religie și magie* (București: Tipografia „Bucovina”, 1940); idem, *Civilizația românească sătească. Ipoteze și precizări* (București: Casa Școalelor, 1944); idem, *Cadre ale gândirii populare românești* (București: Cartea Românească, 1985).

² Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, trad. Gabriel Cercel, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn și Călin Petcana (București: Teora, 2001); Martin Heidegger, *Ființă și timp*, trad. Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă (București: Humanitas, 2003); Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* (New York: Basic Books, 1973); Charles Taylor, *Modern Social Imaginaries* (Durham: Duke University Press, 2004); Lucian Blaga, *Trilogia culturii* (București: Humanitas, 1994); Mircea Eliade, *Sacral și profanul* (București: Humanitas, 1992); Constantin Noica, *Devenirea întru ființă* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981).

³ Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*; Martin Heidegger, *Ființă și timp*.

⁴ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*.

⁵ Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*; Charles Taylor, *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989).

Interesul pentru Ernest Bernea derivă și dintr-o problemă mai largă, care depășește cazul său individual: ce fel de cunoaștere produce studiul culturii tradiționale? Produce doar informații despre trecut și despre forme de viață pe cale de dispariție? Sau produce și o reflecție asupra condițiilor în care oamenii locuiesc sensul, construiesc ordinea comunitară și transmit o viziune asupra lumii? În jurul acestei întrebări gravitează întregul articol. Răspunsul avansat aici este că, la Bernea, etnografia nu este doar o știință a faptelor culturale, ci și o meditație asupra modurilor în care lumea devine inteligibilă pentru om prin tradiție, simbol, rit și comunitate¹.

Prin urmare, scopul textului de față nu este de a-l transforma artificial pe Bernea într-un metafizician propriu-zis, ci de a arăta că scrisul său etnografic se sprijină pe o concepție implicită despre ordine, sens, experiență și comunitate. În această privință, el aparține unei familii intelectuale în care sociologia, filosofia culturii și reflecția asupra religiosului nu sunt despărțite prin granițe rigide. Tocmai această mobilitate disciplinară face ca opera lui să rămână relevantă pentru orice spațiu intelectual interesat de zonele de întâlnire dintre cultură, filosofie și istorie intelectuală².

Între modernizare și fidelitate culturală: orizontul interbelic al reflecției lui Bernea

Pentru a înțelege specificul operei lui Ernest Bernea, trebuie reconstituit peisajul intelectual în care aceasta devine posibilă. Interbelic românesc este traversat de o tensiune fundamentală: aceea dintre proiectul modernizării accelerate și dorința de a conserva sau de a rearticula un nucleu cultural perceput ca autentic. Această tensiune este departe de a fi strict românească. În întreaga Europă, modernitatea produce efecte ambivalente: emancipare și dezorientare, progres tehnic și atomizare socială, secularizare și pierderea reperelor simbolice. Ceea ce în Vest apare adesea ca proces gradual, în Europa de Est și de Sud-Est ia frecvent forma unei comprimări istorice, în care societăți majoritar rurale sunt obligate să recupereze rapid decalaje instituționale, economice și culturale³.

În acest sens, reflecțiile lui Charles Taylor din *Sources of the Self* (1989) și *Modern Social Imaginaries* (2004) sunt utile pentru înțelegerea climatului în care se formează Bernea. Taylor insistă asupra faptului că modernitatea nu înseamnă doar instituții noi, ci și transformarea profundă a modului în care oamenii își imaginează ordinea socială, persoana, libertatea și comunitatea. Acest lucru este valabil și pentru România interbelică: nu era vorba doar despre importul unor forme administrative sau politice occidentale, ci despre o mutație a imaginarului social. De aici derivă și rezistența tradiționalistă. Aceasta nu este simplă nostalgie, ci răspuns la o ruptură de civilizație⁴.

Bernea se formează într-un moment în care tradiționalismul românesc are deja o genealogie bine conturată. De la Junimea, cu spiritul ei critic față de formele fără fond, până la gândirism și diversele forme de autohtonism, se cristalizează o preocupare constantă pentru raportul dintre modernizare și continuitate culturală. În această privință, Lucian Blaga este un reper decisiv. În *Trilogia culturii* și în *Spațiul mioritic* (1936), Blaga susține că fiecare cultură dezvoltă o matrice stilistică proprie, un mod particular de a organiza sensibilitatea, expresia și raportarea la lume. Chiar dacă Bernea nu operează cu același aparat speculativ, apropierea de o asemenea viziune este evidentă în interesul său pentru formele concrete ale vieții populare ca purtătoare de sens structural, nu doar de pitoresc etnografic⁵.

O altă proximitate semnificativă este aceea cu Mircea Eliade. În studii precum *Patterns in Comparative Religion* (1949) și *The Sacred and the Profane* (1957), Eliade argumentează că experiența umană este organizată prin distincții simbolice fundamentale, între spațiu sacru și spațiu profan, timp sacru și timp istoric, centru și periferie. Bernea nu dezvoltă o teorie comparatistă a religiilor, dar interesul său pentru structura interioară a lumii țărănești merge în aceeași direcție. Pentru amândoi, cultura populară nu este doar depozit de superstiții sau relicve, ci expresia unui mod coerent de a locui lumea⁶.

¹ Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*; Charles Taylor, *Modern Social Imaginaries*.

² Ernest Bernea, *Civilizația românească sătească. Ipoteze și precizări*; idem, *Îndemn la simplitate* (București: Cugetarea, 1941).

³ Charles Taylor, *Sources of the Self*; idem, *A Secular Age* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007).

⁴ Charles Taylor, *Modern Social Imaginaries*; idem, *Sources of the Self*.

⁵ Lucian Blaga, *Spațiul mioritic* (București: Humanitas, 1994); idem, *Trilogia culturii*.

⁶ Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor* (București: Humanitas, 1992); idem, *Sacru și profanul* (București: Humanitas, 1992).

Pe de altă parte, Bernea nu poate fi desprins de moștenirea școlii lui Dimitrie Gusti. Aceasta este o altă axă esențială a contextului său intelectual. Gusti propune o sociologie monografică ce urmărește totalitatea vieții sociale: cadre cosmice, biologice, psihice și istorice, manifestări economice, spirituale, juridice și politice. În texte precum *Sociologia militans* și în programul campaniilor monografice, Gusti încearcă să combine rigoarea științifică cu o misiune civică și culturală. Cercetarea satului nu era, în acest cadru, o simplă acumulare de date, ci parte a unei pedagogii naționale și a unui proiect de cunoaștere integrală a societății românești. Bernea moștenește de aici disciplina observației și convingerea că realitatea socială trebuie abordată în ansamblul ei. Dar el își deplasează interesul spre dimensiunea interioară a acestei lumi, spre sensul trăit al fenomenelor¹.

Această deplasare îl apropie, indirect, și de Constantin Noica. În *Devenirea întru ființă* (1981) și în alte texte despre cultură și spirit, Noica încearcă să gândească modul în care o cultură își poate articula propriile forme de sens fără a se dizolva în imitație. Chiar dacă registrele stilistice sunt foarte diferite, la Bernea se poate identifica aceeași preocupare pentru interioritatea unei lumi culturale și pentru coerența ei proprie. Nu este vorba despre izolaționism, ci despre refuzul unei modernizări care distruge inteligibilitatea formelor de viață².

În fine, acest context trebuie înțeles și ca răspuns la ceea ce Heidegger numește, în mai multe scrieri, dominația calculului și uitarea întrebării privitoare la ființă³. Fără a-l transforma pe Bernea într-un heideggerian, se poate observa că tensiunea dintre lumea tradițională și modernitatea tehnicizată are, la ambii, o încărcătură ontologică. Modernitatea nu schimbă doar instituții, ci și felul în care lucrurile apar, se ordonează și capătă sens. Bernea nu formulează această critică în vocabularul filosofiei germane, însă rezervele sale față de lumea dezvrăjită a abstractizării moderne pot fi citite în proximitatea unei asemenea problematici.

Prin urmare, Bernea trebuie citit în acest câmp de forțe: între sociologia gustiană, filosofia culturii la Blaga, hermeneutica simbolicului la Eliade, problema autenticității culturale prezentă la Noica și critica mai generală a modernității abstractizante. Numai astfel putem înțelege de ce etnografia sa nu se reduce la descriptiv și de ce, în cazul lui, analiza comunității tradiționale tinde spre o meditație asupra ordinii lumii⁴.

Descriere, participare, interpretare: profilul etnografului

La prima vedere, Ernest Bernea aparține unei tradiții bine delimitate: aceea a cercetătorului de teren format în spiritul monografismului românesc. El observă, notează, clasifică, descrie obiceiuri, ritualuri, forme de organizare comunitară, practici cotidiene și reprezentări colective. Dacă ne-am opri aici, l-am încadra firesc într-o istorie a etnografiei și a sociologiei rurale. Totuși, o lectură mai atentă a modului în care își construiește obiectul de studiu arată că descrierea, deși indispensabilă, nu este pentru el scopul ultim. Ea funcționează mai degrabă ca prag al unei înțelegeri mai profunde. Bernea descrie pentru a pune în lumină o ordine de sens⁵.

Această mutație este importantă. În tradițiile pozitivistice ale științelor sociale, descrierea tinde să fie subordonată explicației cauzale. Faptele sunt colectate pentru a fi ulterior subsumate unor regularități sau tipologii. La Bernea, însă, multe fenomene culturale sunt tratate ca forme de manifestare ale unei lumi deja articulate simbolic. Nu este vorba doar despre ceea ce fac oamenii, ci despre felul în care locuiesc un univers de semnificații. Acest pas de la inventarierea faptelor la lectura lor ca forme ale unei lumi îl apropie de ceea ce, într-un alt context, Clifford Geertz va numi „thick description”. Pentru Geertz, gesturile umane nu pot fi înțelese ca simple secvențe comportamentale; ele trebuie interpretate în interiorul rețelei de semnificații în care actorii înșiși le situează⁶. La Bernea, același tip de sensibilitate este vizibil în interesul pentru semnificația internă a obiceiurilor și riturilor.

Această orientare explică și atenția sa pentru unitatea organică a fenomenelor comunitare. Ritualurile de trecere, practicile de muncă, structurile datinii sau organizarea simbolică a timpului nu apar ca elemente dispartate,

¹ Dimitrie Gusti, *Sociologia militans* (București: Editura Fundației Culturale Regale, 1935); Henri H. Stahl, *Teoria și practica investigațiilor sociale* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1974).

² Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*.

³ Martin Heidegger, *Being and Time*.

⁴ Dimitrie Gusti, *Sociologia militans*; Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*; Mircea Eliade, *Sacru și profanul*; Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*; Ernest Bernea, *Îndemn la simplitate* (București: Cugetarea, 1941).

⁵ Ernest Bernea, *Civilizația românească sătească. Ipoteze și precizări*; idem, *Cadre ale gândirii populare românești*.

⁶ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*.

ci ca părți ale unei totalități de viață. În această privință, moștenirea lui Dimitrie Gusti rămâne esențială. Monografismul gustian urmărea tocmai surprinderea societății în complexitatea ei, în interdependența cadrelor și manifestărilor. H. H. Stahl, în studiile sale de sociologie istorică și de metodologie a investigației sociale, a insistat de asemenea asupra necesității de a înțelege structurile comunitare în ansamblul lor¹. Bernea se înscrie în această orientare, dar îi conferă o tonalitate mai reflexivă. Totalitatea nu mai este doar o exigență metodologică, ci și o condiție de inteligibilitate a lumii culturale.

Tocmai aici se deschide dialogul posibil cu Heidegger. În *Sein und Zeit*, lumea cotidiană nu este un simplu decor exterior, ci mediul original al înțelegerii. Lucrurile apar mai întâi în cadrul unui sistem de semnificații practice, înainte de a deveni obiecte tematizate². Analog, la Bernea, satul nu este doar un obiect științific, ci o lume în care gesturile, ritmurile, spațiile și relațiile sunt deja încărcate de semnificație. Etnograful nu produce sensul acestor forme; el încearcă să-l surprindă și să-l exprime.

În mod similar, Gadamer ajută la clarificarea statutului unei asemenea cercetări. În viziunea lui, înțelegerea istorică și culturală nu se realizează dintr-o poziție neutră absolută, ci prin participarea la un „orizont”. A înțelege o tradiție înseamnă a intra într-un raport viu cu ea. Aceasta nu presupune abandonarea spiritului critic, ci recunoașterea faptului că înțelegerea este mereu mediată de limbaj, istorie și prejudecăți productive³. Bernea, în măsura în care acordă tradiției un statut de purtătoare de sens, nu tratează lumea studiată ca pe un simplu material inert. De aceea, scrisul său devine frecvent mai dens decât o simplă anchetă sociologică.

Un alt aspect important este raportul dintre individual și colectiv. În multe abordări moderne, individul este unitatea de bază a analizei sociale. La Bernea, accentul cade adesea pe comunitate ca subiect difuz al vieții simbolice. Nu înseamnă că indivizii dispar, ci că sensul este înțeles ca emergent dintr-o formă de viață comună. Aici se poate invoca, din nou, și perspectiva lui Charles Taylor, pentru care imaginarul social este constituit de practici, așteptări și narațiuni împărtășite. Comunitatea nu este doar suma membrilor ei, ci cadrul în care aceștia înțeleg ce este normal, legitim, sacru sau relevant⁴. Bernea operează, implicit, cu o asemenea intuiție.

Și influența lui Marcel Mauss poate fi amintită aici, cu toată prudența necesară. Mauss, în *Essai sur le don* (1925) și în alte texte de antropologie socială, este preocupat de caracterul total al faptului social, de unitatea dintre dimensiunile economice, simbolice, juridice și religioase ale practicilor colective. Fără a afirma că Bernea preia sistematic conceptele maussiene, este totuși legitim să observăm că interesul său pentru fenomenul comunitar ca unitate de viață totală poate fi citit în proximitatea acestui tip de antropologie. Formația sa pariziană face o asemenea convergență interpretativă cu atât mai plauzibilă⁵.

De aceea, etnograful Bernea trebuie înțeles ca autor aflat între descriere și interpretare. El nu abandonează observația concretă și nu se refugiază într-o filozofie abstractă a tradiției. Dar, în același timp, nu rămâne la nivelul unei simple culegeri de fapte. Descrierea sa este orientată de întrebarea privitoare la sensul intern al fenomenelor. Această poziție intermediară este tocmai sursa forței sale intelectuale. Ea explică de ce opera lui poate interesa nu doar istoricul sociologiei rurale, ci și cercetătorul preocupat de hermeneutica culturii, antropologia simbolicului și filosofia comunității.

Obiceiul ca ordine vie: etnografia înțeleasă ca epistemologie culturală

Cea mai fertilă cale de a-l citi pe Ernest Bernea este, probabil, aceea care tratează etnografia sa drept mai mult decât o disciplină descriptivă. În scrisul lui, etnografia tinde să devină o modalitate de cunoaștere a lumii umane, în sens tare, nu doar o tehnică de arhivare a unor obiceiuri. Această deplasare este decisivă, fiindcă ea mută problema de la „ce fenomene culturale observăm?” la „ce fel de adevăr despre om și comunitate devine accesibil prin aceste fenomene?”⁶

¹ Dimitrie Gusti, *Sociologia militans*; Henri H. Stahl, *Teoria și practica investigațiilor sociale*.

² Martin Heidegger, *Ființă și timp*.

³ Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*.

⁴ Charles Taylor, *Modern Social Imaginaries*.

⁵ <https://humanitas.ro/autori/ernest-bernea>

⁶ Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*, passim; idem, *Timpul la țăranul român*, passim.

Într-o astfel de perspectivă, obiceiul, ritualul, datina sau ordinea cotidiană nu sunt simple obiecte de catalog, ci forme prin care o comunitate își exprimă și își stabilizează propria inteligibilitate. Practicile colective nu doar reflectă o ordine socială, ci o produc și o mențin. Din acest motiv, etnografia devine la Bernea un mod de a accede la condițiile simbolice ale vieții sociale. Această idee poate fi pusă în legătură cu Gadamer, pentru care tradiția nu este doar transmisie de conținuturi, ci mediu al înțelegerii însăși. În măsura în care oamenii moștenesc forme de viață, limbaje și tipare de evaluare, ei nu se raportează la lume dintr-un vid, ci din interiorul unei istoricități constitutive¹. Bernea se mișcă într-un orizont asemănător: ceea ce lumea tradițională oferă nu este doar material etnografic, ci un mod de înțelegere a existenței.

Din alt unghi, aici poate fi convocat și Heidegger. Analiza sa a cotidianității arată că lumea este mai întâi înțeleasă practic, prin uz, proximitate, grijă și semnificație, înainte de a fi tematizată teoretic². În acest sens, o comunitate tradițională posedă o formă de cunoaștere încorporată în modurile sale de a munci, de a celebra, de a suferi, de a îngropa, de a locui spațiul și de a ordona timpul. Bernea este interesat tocmai de această cunoaștere încorporată. Ea nu apare sub forma unui tratat, dar nu este mai puțin reală. Dimpotrivă, este o cunoaștere sedimentată în viață.

Această observație poate fi dezvoltată și cu ajutorul lui Pierre Bourdieu, chiar dacă Bernea aparține unui context intelectual anterior și diferit. În *Outline of a Theory of Practice* (1972), Bourdieu arată cum practicile sociale încorporează structuri de percepție și evaluare, fără ca actorii să le tematizeze discursiv în mod constant. Fără a-l suprapune forțat pe Bernea peste Bourdieu, se poate spune că și la Bernea datina și obiceiul conțin o inteligență practică a comunității, o formă de ordine activă, nu doar inertă. Tot astfel, Mary Douglas, în *Purity and Danger* (1966), a insistat asupra faptului că clasificările rituale și simbolice exprimă structuri de ordine socială³. O asemenea lectură poate fi aplicată, cu prudență, și universului bernean: practicile tradiționale nu sunt simple vestigii, ci formule de ordonare a realului.

În acest punct, apropierea de Lucian Blaga devine iarăși relevantă. Pentru Blaga, cultura nu este un adaos ornamental la viața umană, ci expresia unui mod specific de raportare la mister și lume. În *Trilogia culturii*, el arată că formele culturale exprimă structuri adânci ale sensibilității și gândirii colective⁴. Deși Bernea rămâne mai aproape de materialitatea concretă a vieții rurale decât Blaga, ambii împărtășesc convingerea că formele culturale nu sunt pur accidentale. Ele vehiculează un mod de a înțelege existența. Etnografia, în acest cadru, devine o cale de acces la aceste structuri adânci.

Și Noica poate fi util aici. Chiar dacă demersul său este mult mai speculativ, reflecția lui asupra culturii române ca proces de articulare a sensului oferă un cadru pentru a înțelege de ce comunitatea tradițională nu este, pentru Bernea, un simplu rest istoric. Ea este purtătoarea unei ordini de sens care riscă să devină invizibilă într-o civilizație dominată de abstracție și utilitarism. În acest sens, etnografia are și o funcție recuperatoare, dar nu în sens muzeal. Nu este vorba de conservarea inertă a trecutului, ci de înțelegerea unor moduri de a fi care au organizat existența în forme dense și coerente⁵.

În plus, Charles Taylor ne oferă un limbaj foarte potrivit pentru a formula această intuiție. Imaginările sociale moderne sunt structuri prin care oamenii își imaginează raporturile reciproce, legitimitatea instituțiilor și sensul acțiunilor comune. Dacă aplicăm această idee lumii studiate de Bernea, putem spune că tradiția rurală funcționează ca imaginar social puternic: ea stabilește orizonturile normalului, sacralului, rușinii, datoriei, solidarității și ritmului temporal. Etnografia, în consecință, nu consemnează doar fapte, ci descrie arhitectura unei lumi inteligibile⁶.

Prin urmare, a spune că la Bernea etnografia este formă de cunoaștere înseamnă a recunoaște că obiectul ei nu este simplu. Ea nu studiază numai instituții și practici, ci și felul în care o comunitate produce și

¹ Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*.

² Martin Heidegger, *Ființă și timp*.

³ Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977); Mary Douglas, *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (London: Routledge, 1966).

⁴ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*.

⁵ Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*; Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*.

⁶ Charles Taylor, *Modern Social Imaginaries*; Ernest Bernea, *Civilizația românească sâtească. Ipoteze și precizări*.

transmite inteligibilitate. În acest punct, etnografia se apropie de metafizică nu pentru că abandonează concretul, ci pentru că descoperă în concret întrebări privitoare la ordine, sens și adevăr uman¹.

Satul ca univers simbolic: dimensiunea spirituală a comunității

Un element esențial pentru înțelegerea lui Ernest Bernea este faptul că lumea comunității tradiționale nu este, la el, o lume strict socială în sens îngust. Ea este și o lume simbolică, spirituală și, în multe privințe, religios articulată. Aici se află unul dintre motivele pentru care etnografia sa tinde să depășească sociologia descriptivă. În măsura în care încearcă să surprindă felul în care o comunitate își organizează relația cu timpul, spațiul, moartea, ritmul anual și ordinea vieții, Bernea descrie implicit și o ontologie trăită².

Cel mai apropiat nume, aici, este Mircea Eliade. În *The Sacral și profanul* și în *Tratatul de istorie a religiilor*, acesta arată că omul tradițional nu trăiește într-un univers omogen, ci într-unul diferențiat simbolic: există locuri privilegiate, timpuri încărcate, rituri de trecere, repetiții exemplare, axe ale lumii. Fără a spune că Bernea preia explicit această teorie, putem totuși observa că interesul său pentru structura interioară a lumii țărănești merge în aceeași direcție. Comunitatea nu este doar un ansamblu de relații economice sau juridice, ci și un spațiu în care realitatea este ordonată conform unor repere spirituale³.

Această perspectivă poate fi pusă în relație și cu Lucian Blaga. În *Spațiul mioritic*, Blaga propune ideea că structurile culturale dau formă experienței și sensibilității colective. Spațiul nu este niciodată doar geografie; el este și stil, și orizont, și mod de a fi. În mod analog, la Bernea, satul nu este doar o unitate administrativă sau economică, ci o lume locuită într-un anumit fel, cu o gramatică simbolică proprie. Timpul, de asemenea, nu este redus la cronologie abstractă, ci apare în ritmurile vieții, ale sărbătorii, ale muncii, ale trecerii⁴.

De aici derivă și importanța ritualurilor. Ritualul nu este o simplă repetiție mecanică, ci formă de instituire și reînnoire a sensului. Arnold van Gennep, în *Les rites de passage* (1909), a arătat că momentele majore ale existenței sunt marcate prin secvențe rituale care organizează trecerea între stări. Victor Turner, mai târziu, în *The Ritual Process* (1969), a subliniat rolul liminalității și al comuniunii simbolice⁵. Deși Bernea aparține unui alt orizont intelectual, sensibilitatea sa față de ritual ca fenomen comunitar total îl apropie de o astfel de înțelegere. Ritualurile înseamnă, în fond, moduri prin care comunitatea își spune sieși cine este, în ce ordine trăiește și cum trece prin momentele-limită.

În această privință, dimensiunea spirituală a comunității poate fi pusă și în dialog cu Durkheim. În *The Elementary Forms of Religious Life* (1912), Durkheim arată că religiosul exprimă și întărește coeziunea socială⁶. Dar Bernea pare să meargă, cel puțin implicit, dincolo de o simplă funcționalizare a religiosului. La el, spiritualul nu este doar instrument de coeziune, ci dimensiune constitutivă a lumii trăite. De aceea, o apropiere de fenomenologia religiei este adesea mai fecundă decât una pur sociologică.

Și aici revine util Heidegger, deși într-un mod indirect. Dacă existența este mereu situată și înțeleasă din interiorul unei lumi, atunci dimensiunea spirituală nu este suprapusă din afară peste viața comunitară, ci aparține modului în care lumea însăși este deschisă și locuită. A trăi într-o comunitate tradițională nu înseamnă doar a respecta norme, ci a locui un univers diferențiat axiologic și simbolic⁷.

Mai mult, această dimensiune spirituală explică de ce, la Bernea, comunitatea nu poate fi gândită exclusiv în termenii moderni ai contractului, interesului sau utilității. Ea este susținută de o memorie comună, de ritmuri împărtășite și de o ordine a semnificațiilor care nu poate fi redusă la calcul. Tocmai aici lectura lui Charles Taylor este iarăși relevantă. În critica sa la adresa unor versiuni sărăcite ale modernității, Taylor insistă asupra faptului

¹ Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*.

² Ernest Bernea, *Timpul la țaranul român*.

³ Mircea Eliade, *Sacral și profanul*; idem, *Tratat de istorie a religiilor*; Ernest Bernea, *Civilizația românească sătească. Ipoteze și precizări*.

⁴ Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*; Ernest Bernea, *Timpul la țaranul român*.

⁵ Arnold Van Gennep, *The Rites of Passage* (Chicago: University of Chicago Press, 1960); Victor Turner, *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure* (Chicago: Aldine, 1969).

⁶ Émile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, trad. Magda Jeanrenaud și Silviu Lupescu (Iași: Polirom, 1995).

⁷ Martin Heidegger, *Ființă și timp*.

că persoana umană este constituită prin orizonturi de semnificație. Comunitățile transmit asemenea orizonturi, iar pierderea lor nu este un simplu accident sociologic, ci o transformare a condiției de inteligibilitate a vieții¹.

De aceea, dimensiunea spirituală a comunității este decisivă pentru înțelegerea lui Bernea. Ea explică de ce etnografia sa nu poate fi redusă la sociologia faptelor și de ce analiza lui se apropie, uneori discret, de o meditație asupra ființei comunitare. Nu pentru că ar formula o metafizică sistematică, ci pentru că descoperă, în concretețea ritualului și a tradiției, urmele unei ordini mai adânci decât simpla organizare socială².

Între recuperare și vigilență critică: ambiguități, limite, riscuri de lectură

Orice lectură care încearcă să recupereze relevanța filosofică a lui Ernest Bernea trebuie să își asume și dificultățile cazului său. Prima dintre ele ține de raportul dintre etnografie și ideologie. În Europa interbelică, studiul tradiției, al satului și al identității culturale nu se desfășoară într-un vid neutru. El este frecvent legat de proiecte de definire națională, de polemici privind modernizarea și, uneori, de forme de esențializare a comunității. România nu face excepție. Studiul lumii rurale apare într-un context în care satul este investit cu funcții simbolice majore: este văzut drept rezervor al autenticității, al continuității etnice, al moralității nealterate sau al ordinii organice pierdute.

Aici se impune prudență critică. Faptul că Bernea găsește în comunitatea tradițională o ordine de sens nu înseamnă că această comunitate trebuie automat idealizată. Tocmai aici, unele lecturi contemporane, influențate de antropologie critică, pot aduce un corectiv util. Johannes Fabian, în *Time and the Other* (1983), a arătat cum discursul antropologic poate produce distanțe artificiale, înghețând alteritatea într-un timp arhaic³. Deși Bernea nu practică exotizarea colonială analizată de Fabian, pericolul unei fixări a satului într-un registru de autenticitate imuabilă rămâne. Comunitatea tradițională riscă astfel să devină normă implicită, iar modernitatea să apară exclusiv ca degradare.

Un alt risc este cel semnalat, într-o altă formă, de Raymond Williams în *The Country and the City* (1973): opoziția sat-oraș este adesea încărcată afectiv și ideologic, astfel încât satul devine simbolul unei purități pierdute, iar orașul al coruperii⁴. Dacă aplicăm această observație contextului românesc, putem spune că orice reflecție asupra lumii rurale trebuie să evite transformarea ei într-o esență morală. La Bernea există, fără îndoială, o valorizare a comunității tradiționale. Dar tocmai de aceea este necesar un exercițiu critic: valoarea cognitivă a etnografiei sale nu trebuie confundată cu infailibilitatea normativă a modelului comunitar descris.

De asemenea, raportul dintre tradiție și modernitate nu poate fi simplificat. Charles Taylor, în *A Secular Age* (2007), insistă asupra faptului că modernitatea nu trebuie înțeleasă doar ca pierdere, ci și ca deschidere a unor posibilități noi ale reflecției, ale conștiinței de sine și ale pluralismului. Dacă Bernea surprinde densitatea unei lumi tradiționale, aceasta nu ne obligă să transformăm modernitatea într-un simplu negativ al ei. Mai fertil este să vedem că opera lui pune în lumină ceea ce modernitatea ținde să uite: dependența sensului de formele de viață comune. Dar această critică a uitării nu trebuie să devină respingere totală a modernului⁵.

Mai există și problema metodologică. Interpretarea lui Bernea prin Heidegger, Gadamer, Geertz sau Taylor este utilă, dar ea trebuie controlată. Este ușor să proiectăm asupra unui autor concepte elaborate posterior și să îi atribuim o sistematicitate pe care nu a urmărit-o. Respectarea adevărului interpretativ cere să distingem între ceea ce autorul formulează explicit și ceea ce poate fi elaborat plecând de la opera lui. Acest articol a mers deliberat pe a doua direcție, dar sub semnul prudenței. Nu am afirmat că Bernea este, propriu-zis, un heideggerian sau un gadamerian ante litteram, ci că opera sa permite o lectură fertilă în dialog cu aceste tradiții.

În fine, mai există limita impusă de însăși natura genului intelectual practicat de Bernea. El nu construiește un sistem filosofic în sensul lui Blaga sau Noica. Scrisul său rămâne legat de observația concretă, de analiza fenomenelor culturale și de preocuparea pentru lumea tradițională românească. Aceasta este, de fapt, și forța lui,

¹ Charles Taylor, *Sources of the Self*; idem, *A Secular Age*.

² Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*.

³ Johannes Fabian, *Time and the Other. How Anthropology Makes Its Object* (New York: Columbia University Press, 1983).

⁴ Raymond Williams, *The Country and the City* (New York: Oxford University Press, 1973).

⁵ Charles Taylor, *A Secular Age*.

dar și limita sa. El sugerează mai mult decât sistematizează. De aici și dificultatea critică: cine îl citește exclusiv ca sociolog ratează profunzimea sa; cine îl citește exclusiv ca metafizician riscă să îi falsifice registrul.

Tocmai de aceea, locul cel mai potrivit pentru Bernea este acela de frontieră intelectuală. El aparține acelei categorii de autori care, fără a oferi un sistem, deschid un câmp de reflecție. Ambiguitățile sale nu trebuie nici negate, nici absolutizate. Ele fac parte din adevărul operei sale și din adevărul epocii în care a scris. O interpretare matură nu le elimină, ci le lucrează.

O concluzie deschisă: Bernea și problema sensului comunitar

O lectură atentă a operei lui Ernest Bernea arată că relevanța ei nu poate fi epuizată prin etichetele obișnuite de „sociologie rurală”, „etnografie” sau „tradiționalism”. Toate aceste încadrări sunt, într-o anumită măsură, corecte, dar insuficiente. Ceea ce conferă densitate intelectuală scrisului său este faptul că, în interiorul observației etnografice, se profilează o întrebare mai amplă despre modul în care o comunitate locuiește sensul, transmite o ordine simbolică și transformă viața colectivă într-un univers inteligibil. În acest punct, etnografia sa devine mai mult decât disciplină descriptivă: devine o cale de acces la condițiile de înțelegere ale existenței comunitare¹.

Aceasta este, în fond, miza formulei „între etnografie și metafizică”. Ea nu sugerează că Bernea ar abandona concretul pentru abstracțiunea sistematică, ci că, în analiza fenomenelor culturale, se deschide inevitabil o problemă ontologică. Obiceiul, ritualul, ritmul timpului, organizarea simbolică a spațiului și funcția tradiției nu sunt doar fapte. Ele spun ceva despre felul în care lumea apare pentru oameni, despre structura ordinii lor trăite și despre raportul dintre comunitate și adevăr. Aici se întâlnesc, fără să se confunde, etnografia și metafizica.

Dialogul cu Gadamer a permis formularea ideii că tradiția nu este simplu obiect, ci mediu al înțelegerii. Dialogul cu Heidegger a clarificat faptul că sensul este întotdeauna deja prezent într-o lume locuită, înainte de a fi tematizat teoretic. Aproximarea de Geertz a făcut vizibil caracterul interpretativ al analizei culturale, iar lectura lui Taylor a ajutat la înțelegerea comunității tradiționale ca imaginar social dens. În același timp, Blaga, Eliade, Gusti și Noica au oferit repere specifice spațiului românesc, indispensabile pentru plasarea lui Bernea în contextul său propriu. Fără Gusti, nu înțelegem disciplina și totalismul sociologic din fundalul operei sale. Fără Blaga și Eliade, riscăm să ratăm dimensiunea simbolică și spirituală a lumii pe care o descrie. Fără Noica, trecem prea repede peste problema interiorității culturale și a sensului².

Dar concluzia cea mai importantă este poate alta. Opera lui Bernea rămâne actuală nu pentru că ne-ar oferi un model gata de restaurat, ci pentru că ne obligă să regândim însăși natura cunoașterii culturale. Într-o epocă dominată de fragmentare disciplinară și de forme rapide de analiză socială, Bernea amintește că înțelegerea unei comunități cere atenție la totalitate, la ritm, la memorie, la simbol și la formele de viață împărtășite³. Cu alte cuvinte, cultura nu este o sumă de produse, ci un mod de a deschide lumea.

Această lecție este decisivă și astăzi. Dispariția sau transformarea accelerată a lumilor tradiționale nu face inutilă etnografia, ci o face mai exigentă. Ceea ce trebuie înțeles nu este doar „ce a fost”, ci și ce fel de ordine umană dispăre sau se transformă atunci când comunitățile își pierd limbajele simbolice și ritmurile comune⁴. Din această perspectivă, lectura lui Bernea nu este una pur retrospectivă. Ea devine un exercițiu de luciditate culturală.

În cele din urmă, locul său în cultura română ar trebui regândit. Nu ca simplu autor marginal al unei epoci mari, nici ca figură secundară a tradiționalismului, ci ca gânditor al lumii comunitare, la frontiera dintre sociologie, etnografie și filosofia culturii. O asemenea re poziționare nu îl transformă într-un „mare sistematician” și nici nu îi anulează ambiguitățile. Dar îi redă ceea ce merită: un loc într-o genealogie a reflecției românești asupra sensului, tradiției și condiției umane.

¹ Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*; idem, *Timpul la țaranul român*.

² Dimitrie Gusti, *Sociologia militans*; Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*; Mircea Eliade, *Sacru și profanul*; Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*; Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*; Charles Taylor, *Modern Social Imaginaries*.

³ Ernest Bernea, *Maramureșul. Țară românească* (București: Cugetarea, 1944).

⁴ Raymond Williams, *The Country and the City*.

References:

- Bernea, Ernest. *Cadre ale gândirii populare românești*. București: Cartea Românească, 1985.
- Bernea, Ernest. *Civilizația românească sătească. Ipoteze și precizări*. București: Casa Școalelor, 1944.
- Bernea, Ernest. *Îndemn la simplitate*. București: Cugetarea, 1941.
- Bernea, Ernest. *Maramureșul. Țară românească*. București: Cugetarea, 1944.
- Bernea, Ernest. *Timpul la țaranul român. Contribuție la problema timpului în religie și magie*. București: Tipografia „Bucovina”, 1940.
- Blașa, Lucian. *Spațiul mioritic*. București: Humanitas, 1994.
- Blașa, Lucian. *Trilogia culturii*. București: Humanitas, 1994.
- Bourdieu, Pierre. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Douglas, Mary. *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge, 1966.
- Durkheim, Émile. *Formele elementare ale vieții religioase*. Traducere de Magda Jeanrenaud și Silviu Lupescu. Iași: Polirom, 1995.
- Eliade, Mircea. *Tratat de istorie a religiilor*. București: Humanitas, 1992.
- Eliade, Mircea. *Sacru și profanul*. București: Humanitas, 1992.
- Fabian, Johannes. *Time and the Other. How Anthropology Makes Its Object*. New York: Columbia University Press, 1983.
- Gadamer, Hans-Georg. *Adevăr și metodă*. Traducere de Gabriel Cercel, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn și Călin Petcan. București: Teora, 2001.
- Geertz, Clifford. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973.
- Gusti, Dimitrie. *Sociologia militans*. București: Editura Fundației Culturale Regale, 1935.
- Heidegger, Martin. *Ființă și timp*. Traducere de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă. București: Humanitas, 2003.
- Mauss, Marcel. *The Gift. The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. Translated by W. D. Halls. London: Routledge, 1990.
- Noica, Constantin. *Devenirea întru ființă*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Stahl, Henri H. *Teoria și practica investigațiilor sociale*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1974.
- Taylor, Charles. *A Secular Age*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007.
- Taylor, Charles. *Modern Social Imaginaries*. Durham: Duke University Press, 2004.
- Taylor, Charles. *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989.
- Turner, Victor. *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine, 1969.
- Van Gennep, Arnold. *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- Williams, Raymond. *The Country and the City*. New York: Oxford University Press, 1973.

BIONOTE:

Adrian MARCU is lecturer at the „Victor Babeș” University of Medicine and Pharmacy in Timișoara, as well as a journalist and writer. He holds a PhD in Sociology of History from the West University of Timișoara and has an academic background in journalism and communication sciences. His main research interests include the sociology of medicine, bioethics, the philosophy of medicine and organ donation, and Romanian intellectual history, with a focus on interwar thought and figures. He has published books, studies, and articles in these fields and has participated in national academic projects and conferences, contributing to interdisciplinary dialogue between philosophy, medicine, and the social sciences.